

Euskal zuzenbide pribatua: etorkizunik ba ote?

Andres Urrutia

Azken urteotako euskal letretan oso estudiatua ez izan arren, bada Euskal Herrian zuzenbide pribatuaren aldetik berezitasun franko. Hemen, ikuspegi juridiko eta historiko batetik, azken bi mendeotan sail honetan izan diren aldaketa garrantzitsuenak azaltzen saiatuko gara.

Baina horretarako, zehatz ditzagun lehenbizi lan honen mugak. Alde batetik, tituluari «euskal» hitza ezarri arren, Hego Euskal Herriko legeria pribatuari lotuko gatzaizkio batez ere, Euskal Herriko eskualde historikoek izan duten desberdintasun juridikoaren funtsezko batasuna azaltzeko. Bestaldetik, zuzenbide pribatu horren edukinean (erakunde eta abarretan) bereziki eta zuzenki sartu gabe, hemen zera planteatuko dugu: Estatu mailako Konstituzioa eta Kodeak eta Euskadi mailako azken Estatutua direla eta, legeria hauek, Nafarroako legeria forala barne, izan duten eta izango duten aldaketa.

Hau honela izanik, eskema honi jarraituko gatzaizkio lan honetan: I. Euskal Foruak eta zuzenbide pribatua XIX. mendearen hasieran: zuzenbide pribatuaren edukina eta aplikazioa; II. XIX. mendea: Foruen deuseztapenaren ondorioak zuzenbide pribatuan; Estatu mailako kodegintza eta Euskal Herriaren kasua; III. XX. mendea: «Eranskinak»; gerraurreko eta gerra osteko saildiak; lehenengo errealitateak: Bizkaiko eta Nafarroako Konpilazioak; IV. Espainiako azken konstituzioa, Euskadiko Estatutua eta Nafarroaren kasua; V. Zenbait ondorio eta gogoeta etorkizunari begira.

I. EUSKAL FORUAK ETA ZUZENBIDE PRIBATUA

«Ubi ius, ibi societas», «ubi societas, ibi ius», esaten omen zuten erromatarrek. Eta praktikan honela gertatzen dela, ez dago inolako dudarik ere. Horrela euskal gizarteak mendez mendeko erai-ki zuen zuzenbide berezia euskal zuzenbidea dugu. Gizarte, lurralde eta egoera konkretu bati lotua, bere iturri legislatiboak eta bere garapena izan ditu, baita, Alemaniako jurista historikoei esango luketenez, bere «izpiritua» ere.

Eta euskal zuzenbide honen adierazleak, Iparraldeko Foruek aparte, Bizkaia, Nafarroa, Gipuzkoa eta Arabako Foruak ditugu. Hala ere, zentzu zabalean hartzen dugu hemen «Foru» hitza, hots, Euskal Herriko eskualdeetako herri bakoitzak bere burua gobernatzeko zuen lege nagusia bezala.

Zuzenbide pribatuaren edukina eta aplikazioa

«Foru» hauek eskualdeetako herri bakoitzaren legegintzarako boterean dute beren iturria eta, euskal zuzenbide berezia izanik, bai zuzenbide publikoa bai zuzenbide pribatua besarkatzen ditu haien edukinak. Arlo publikoan, hain ezagunak diren erakundeak agertzen zaizkigu: Bizkaiko eta Gipuzkoako Batzar Nagusiak, edo Nafarroako Gorteak. Arlo pribatuan, ostera, edukintzat pertsona pribatuaren arteko harremanak hartzen dituen arloan alegia, sistema oso berezia agertzen da, gizarte baserriar bati dagokiona hain zuzen ere. Honela sortzen dira, beste askoren artean, ondoren azaltzen diren erakundeak:

1. Testamentua egiterakoan oinordekoa aukeratzeko askatasun osoa. Gaztelako zuzenbide pribatuaren aldean, semeek legez tokatzen zaien herentziaren parte arras sinbolikoa izango da bai Bizkaian (seme bat ez beste guztiak herentziatik apartatzeko eskubidea bait zuen aitak) eta baita Nafarroan ere (legezko parte hau «cinco sueldos febles o carlines y una robada de tierra en los montes comunales» besterik ez bait zen). Honela, seme bat aukeratzeko, baserriaren batasuna eta iraupena lortzen da, hautaturiko semea eta horren familia baserrian gelditzen direnez hori aurrera ateratzeko. Besteek, bigarren semeek, etxetik kanpora irten beharko dute beren gogibidearen bila.

2. Honekin batera, ezkontzako ondare-erregimenaren (Bizkaiko «Comunicación foral» eta Nafarroako «Régimen de conquistas») eta ezkontz kontratuaren bidez, familiaren eta baserriaren arteko lotura indartzen da; izan ere, gurasoek aukeraturako se-

meak eta honen familiak gurasoezin batera eramaten bait dituzte, sozietate familiarrean, baserriko betebeharrak, berorren osotasuna bermatuz.

3. Gainera, erakunde hauen sistema osotzeko, oinetxekotasuna («troncalidad») agertzen da. Erakunde honen bidez jaiotetxeko ondasunak jaiotetxean gelditzea lortzen da, ezin bait dira horiek jatorri-familiatik atera ahaide oinetxeko guztien kontsentimendurik gabe (familiakoek dute gainerako guztien aurretik ondasun horiek hartzeko eskubidea).

Honela lortzen da sistema oso bat, juridikoa eta ekonomikoa hain zuzen, baserriaren inguruan funtzionatzen duena.

Zuzenbide pribatuaren ezaugarriak

Ikus ditzagun orain sistema juridiko honen ezaugarri orokorrak:

1. Ohiturazkotasuna. Izan ere, zuzenbide pribatu hau ohiturazkoa izango da hasieran, idatzizko Konpilazioak agertu arte. Are gehiago, kasu konkretu batetan, Gipuzkoakoan hain zuzen, bertako Foruen Bilketan ez agertu arren, ohiturazko sistema baten bidez (ezkontz kontratuaren, testamentuaren eta salerosketaren bidez) sostengatzen da baserriaren batasuna eta familiaren ondare-erregimena. Ohiturazkotasun hau Bizkaiko Foru Berrian ere agertzen da, honela mintzatzen zaigunean: «...beste batzuk, barriz, erriaren bakebide ta nasaibiderako eta zuzentzasuna artez egin daiten bearrezko diranak eta usarioz eta oituraz egin diranak ezarri barik dagoz bertan [Foruan]». Beraz, ohiturazko izaera azpimarratzean adierazten zen, bertan agertzen ziren legeak ez zirela Bizkaian indarrean zirauten ohitura guztiak. Haatik, ohiturazkotasun hau argiroen erakusten duen legeria Nafarroakoa da, historian zehar jarraitutako printzipioaren arabera egun ere bere 2. eta 3. legeetan honako hau esaten duenez:

Ley 2.ª. Prelación de fuentes: En Navarra la prelación de fuentes de Derecho es la siguiente: 1) La costumbre; 2) Las leyes de la presente Compilación...

Ley 3.ª. Costumbre: La costumbre que no se oponga a la moral o al orden público, aunque sea contra ley, prevalece sobre el derecho escrito...».

Ohitura, beraz, legearen kontrakoa bada ere, zuzenbidearen lehenengo iturria da Nafarroan eta legearen aurretik aplikatzen da, berezko baldintzak betetzen baditu.

2. Lurralde mugatua. Nafarroan izan ezik —Nafarroa osoan

aplikatzen bait da bertako zuzenbidea—, beste eskualde guztietan mugatuki aplikatuko da zuzenbide pribatu eta foral hau. Bizkaia-ri dagokionez, Luz Lauean bakarrik aplikatuko da eta ez, noski, Hamabi Hirietan, non Gaztelako zuzenbide pribatuari jarraitzen bait zaio. Horregatik, eta gero ikusiko dugun bezala, zuzenbide hau arras baserritarra izango da eta beraren indarra gizarte baserritarrera bakarrik hedatuko da. Gipuzkoan ere baserrietan eta familia baserritarren artean aplikatuko da ohiturazko zuzenbide pribatu hau, bertako hiriak lehendanik Gaztelako zuzenbideari jarraitzen bait zaizkio.

3. Nahiz eta sakabanatua agertu eta formulazio desberdinekin eskualdeetako Foruetan (Bizkaiko eta Nafarroako Foruetan, adibidez), bere izaeraren aldetik egoera eta gizarte konkretu bati ihardesten dio funtsean zuzenbide pribatu eta foral honek. Eta gizarte hori, hain zuzen ere, Euskal Herrian «Ancien Régime» delakoak eraikitakoa da. Honela, zuzenbide honek, bere konponente edo elementu sozialak edukirik (herri-basoak, esaterako), jabetzaren kontzeptu kolektiboa ere zaindu eta sostengatuko du. Jabetza ez da izango eskubide indibidual eta orokorra (ideologia liberalean bezala), baizik eta familiaren eta baserriaren batasunaren funtzioan ulertuko da. Honela, eta lehen ere azaldutako erakundeen bidez, sistema juridiko bat agertzen da Euskal Herrian, hain zuzen ere zuzenbide foral publikoarekin batera (exentzioak, autogobernua etab.) XIX. mendera arte iraungo duen eredu sozio-ekonomikoa definituko duena. Eredu honek, Euskal Herriko lurren eskasia eta probetasuna kontutan harturik, familiaren eta beronen lurren explotazioaren batasunean kokatuko du bere helburua; horretarako, alde batetik, emigrazioa bultzatuko du lan-esku-soberakina (bigarren semeak) eta bestetik Foruen erregimen fiskal eta publikoari esker (zergen exentzioak eta guztiekiko berdintasuna) lortuko du bere oreka XIX. mendea etorri arte.

Hauek dira, bada, gaingiroki ukituta, XIX. mendearen hasieran Hego Euskal Herrian indarrean dirauen legeria pribatuaren ezau-garriak.

II. XIX. MENDEA

XIX. mendea hastera doanean, sistema juridiko honen kontrako erasoak gero eta ugariagoak izango dira. Ilustrazioak ezarritako ideologia liberal eta uniformatzailearen ondorioz eta Frantziako Erreboluzioaren ostean, legearen aurreko berdintasuna

iraultzaile liberalen helburu bihurtzen da. Haatik, berdintasun honek, abstraktuki kontsideraturik bederen, legearen batasuna eskatzen du eta, noski, horretarako oztoporik larriena eskualdeetako zuzenbide historikoak dira. Klase sozial bezala ideologia liberalarekin batera sortzen ari den burgeseriak, horrela, «estatu nazionala» eraikitsera daraman bideari helduko dio. Agian Frantzia izango da aitzindari arlo honetan: Ipar Euskal Herriko Foruen desagertzea lekuko. Uniformatze honen bidez, hizkuntzazko, ekonomiazko eta zuzenbidezko batasuna lortu nahi da. Funtsean, burgeseria honek behar duen merkatuaren batasun linguistiko eta juridikoak herri txikietako erakundeek desagertzea eskatzen du. Prozesu hau argi eta garbi azalduko da Espainian zuzenbidearen arloan, frantses armada aurrean zutelarik Cádiz-eko Gorteek egindako Konstituzioaren 251. artikuluan:

El Código Civil y Criminal y el de Comercio serán unos mismos para toda la Monarquía, sin perjuicio de las variaciones que por particulares circunstancias podrán hacer las Cortes.

Foruen deuseztapenaren ondorioak

Iruzkintzen ari garen joera uniformatzaile hau zuzen-zuzen doa zuzenbide foralen kontra. Espainian, hala ere, prozesu hau oso berezia izango da. 1713an desagertu ziren Foru publikoak (Aragoan, Katalunian, Balearetan), baina zuzenbide pribatuan indarrean diraute Foruak XIX. mendean; alde horretatik, Espainiako kodegintza zibilarentzat oztoporik gaitzena izango dira, prozesu hori aztertzerakoan azalduko dugunez. Estatu espainolak XIX. mendean jarraituko duen politika uniformatzaileak ezaugarri hauek izango ditu gure ustez:

1. Estatu nazionalaren ideia. Ideologiarekin batera, estatu nazionalaren ideia ari da sortzen Espainian ere independentzi gerraren ondoren. Eta estatu nazional honek bere zuzenbide «nazionala» beharko du, bere Kodeetan agertuko dena. Zuzenbide hau kodegintzaren bidez egingo da, Kode nazionalak lortu arte. Kode nazional hauetan Gaztelako zuzenbidea agertuko da batetik eta bestetik liberalek Frantzian bezala eragindako zuzenbide arrazoizko eta unibertsalaren nahia. Baina prozesu hau Espainian Frantziakoak bestelakoa izango da, Espainiako eskualdeetako zuzenbide historikoek kontrajarritako erresistentziarengatik. Horregatik, Kode Zibila ez da lortuko argitara ematea 1889ra arte. Frantziak, ostera, 1807an lortuko du bere Kode Zibila.

2. Ekonomi batasunaren ideia. Estatu nazionalarekin batera

klase berri bat agertzen da: burgeseria liberala. Eta burgeseria liberal honen proiektu ekonomikoa kapitalismoa da. Proiektu honentzat ezinbesteko tresnak Kodeak dira. Honela Espainiako lehenbiziko kodea Merkatal kodea izango da eta 1829an agertuko da. Merkatal kode honetan kapitalismoari dagozkion erakundeak erregulatzen dira, aurreko Merkatal Ordenantzak (Bilbokoak, esaterako) derogatuz. Beraz, zuzenbide berri honen bidez eta kodegintzari esker, zuzenbide foralak desagertuz doaz Estatu mailan. Ideologia liberal honek, lurren desamortizazioa erabakiz eta jabetzari buruz kontzeptu indibidualista eta asbolutu bat sartuz, Foruek eragindako jabetzazko erakunde kolektiboen kontrako eraso suposatzen du. Honela, Foru hauen edukina, zuzenbide pribatuaren aldetik, indarrean iraun arren, gero eta laburragoa izango da.

3. Karlistaden eragina. Lehen azaldutako prozesua karlistadekin batera emango da Euskal Herrian. Horregatik, XIX. mendean zehar, karlistaden ondorioz, kodegintzaren pausoak eta Foruen kontrako erabakiak paraleloki joango dira, argi dagoen prozesua bete arte. Lehenengo urratsa 1839ko Urriaren 25ean argitaraturiko legea izango da:

Art. 1.º Se confirman los fueros de las Provincias Vascongadas y de Navarra, sin perjuicio de la unidad Constitucional de la Monarquía.

Onartzen dira, bada, Foruak, baina Monarkiaren batasun konstituzionalaren pean. Praktikan honek Foruen desagertzea suposatuko du, sistema juridiko bien arteko oposizioarengatik. Jakina denez, laster hasi zen lege honen desaroiloa, zeinetan pauso hauek azpimarra bait daitezke:

a) Nafarroari dagokionez, 1841eko Abuztuaren 16an argitara ematen da Lege Paktatua. Honen indarrez, erresuma izatetik probintzia izatera pasatzen da Nafarroa, bere erakunde juridikoak galtzen dituelarik:

Art. 2.º La administración de Justicia seguirá en Navarra... hasta que... se formen los Códigos generales que deban regir en la Monarquía.

Art. 3.º La parte orgánica y de procedimiento será en todo conforme con lo establecido o que se establezca para los demás Tribunales de la nación...

Art. 5.º Los Ayuntamientos se elegirán y organizarán por las reglas generales que rigen o se adopten en lo sucesivo para toda la nación.

Hortaz, zuzenbide pribatua desagertzen ez bada ere, sistema

juridiko hori sostengatzen duten Nafarroako erakundeak (Tribunalak, Gorteak etab.) ezabaturik gelditzen dira, horien lekua Espainiakoek hartzen duten bitartean.

b) Beste hiru probintzietan prozesu berbera jarraitzen da, XIX. mendean publikatutako dekretu eta legeek adierazten dutenez. Erakunde foralen desagertzea izango da erabaki horien xedea. Har dezagun, adibidez, 1841eko Urriaren 29an agerturiko erret dekretua:

Siendo indispensable reorganizar la Administración de las Provincias Vascongadas por razones que me habéis expuesto, del modo que exige el interés público y el principio de la unidad constitucional sancionado en la ley de 25 de Octubre de 1839... vengo en decretar lo siguiente:

Art. 1.º Los corregidores políticos de Vizcaya, Guipúzcoa y Alava tomarán la denominación de Jefes Superiores Políticos...

Art. 3.º Los Ayuntamientos se organizarán con arreglo a las leyes y disposiciones de la Monarquía...

Art. 7.º La organización judicial se nivelará en las tres provincias al resto de la Monarquía...

Art. 8.º Las leyes, las disposiciones de gobierno y las providencias de los Tribunales se ejecutarán en las Provincias Vascongadas sin ninguna restricción. Así como se verifica en las demás provincias del reino.

Honetaz aparte, eta azken karlistadaren amaieran, 1876ko Uztailaren 23an, hiru probintzietako Foru publikoen azken aztarnak derogatzen dira: Foruak, zuzenbide publikoaren aldetik bederen, pikutara joan dira. Zutik eta tente, euskal zuzenbide pribatua bakarrik gelditzen da. Baina honen egoera ere ez da inola ere ona, orain ikusiko ditugun arrazoiengatik.

Espainiako kodegintza eta Euskal Herria

Estatu mailan kodegintzaren prozesua aurrera doa. Cádiz-eko agindu konstituzionala betetzeko, laster hasten dira kodeak ateratzen. Lehenengoa Merkatal kodea izango da, 1829an, eta kode penal gero, 1848an. Kode hauen agertzeak zuzenbide penal foralen desagertzea eta merkatal erabaki foralen derogazioa ekarriko du. Bestalde, jarraian emango dira Kode Zibilerako proiektuak. Hala ere, zuzenbide pribatu foralean behaztopatuko dira beti. Hori dela eta, hiru fase berez ditzakegu kodegintza zibilarren prozesuan:

1. Kode bakar eta uniformearen aldia. Aldi hau 1851n egin zen Kode Zibilerako proiektuarekin amaitzen da. Proiektu honen ezaugarriak honako hauek ziren: a) joera uniformatzailea: Gaztelako zuzenbide pribatuan oinarritzen da eta beste zuzenbide pribatu foralak desagertzearen aldekoa da; b) frantses kutsua: Gaztelako influentziak aparte, Napoleon-en Kodean argi hartzen du, frantses eredu juridiko batzu —testamentu olografoa, esaterako— espainolduz. Baina proiektu honek frakasatu egiten du, bai barne-educinagatik eta bai eskualde foralen erasoengatik ere. Hau ikusirik, alde batera uzten du Gobernuak Kode Zibilaren proiektua, eta honela bigarren aldia hasten da.

2. Lege orokorrak. Hauek gai jakin bat erregulatzen dute Estatu osorako, horrela, zeharka behintzat, gai horren uniformatzea lortuz. Kriterio honi jarraitzen zaizkio, beste askoren artean, ondoko legeok: Hipotekaren legea (1861), Notari legea (1862), Ura-
ren legea (1866), Ezkontza zibilaren legea (1871) etab. Hauen bidez zuzenbide foralaren edukina laburtzen da eta murrizten. Har dezagun, adibidez, meatzeen kasua. Jakina denez, Bizkaiko zuzenbide foralean oinetxeko ondasunen artean sartzen dira meatzeak; oinetxekotasunari lotuta daude, hortaz. Hala ere, XIX. mendean, eta autore espainolek jarraitutako ideien arabera, Meatzeen legeak ondasun higieztintzat jotzen ditu meatzeak, oinetxekotasunaren mundutik ateratzen ditu zuzenbide uniformearen munduan sartuz. Honela zuzenbide foralaren edukina eta hedadura askoz txikiagoa izango da mendearen azkenean.

3. Lege orokorren ondoren, eta haiekin batera, 1880an, berriro hasten dira Estatu mailako Kode Zibilerako entseiuak. Azkenean, 1888an, Kode Zibilaren oinarritzko legea onartzen da Madrileko parlamentuan. Oinarritzko lege honek zuzenbide pribatu eta foralak onartzen ditu, baina Espainiako Kode bakarretarako beharrezkoak diren neurrian soilki:

Art. 6.º El Gobierno, oyendo a la Comisión de Códigos, presentará a las Cortes, en uno o varios proyectos de ley, los apéndices del Código Civil, en los que se contengan las instituciones forales que conviene conservar en cada una de las provincias o territorios donde hoy existen.

Idea, beraz, argi eta garbi dago: kode bakarrerako bidean gaude. Kode bakarraren eranskin hutsak izango dira zuzenbide foralak. Eta are gehiago lege honek bere 1. oinarrian dioena kontutan hartzen badugu: «El Código tomará por base el proyecto de 1851 en cuanto se halla contenido en éste el sentido y capital pensamiento de las instituciones civiles del derecho his-

tórico patrio». Agerian dago, hortaz, Kodearen oinarria Gaztelako zuzenbide pribatua dela eta hau dela zuzenbide nazionala, beste zuzenbide foralak bigarren mailan gelditzen direnez. Horregatik doi-doi datoz harira Roca i Triasen hitzak:

Se codifica el derecho de Castilla y para los castellanos y no para los sometidos a algún ordenamiento foral. Pero esta idea tan clara durante las discusiones de las Leyes de Bases y que llegó a provocar una fuerte polémica entre los que no estaban de acuerdo con el sistema, fue pronto olvidada por los Tribunales, especialmente por el Tribunal Supremo, que se empeñó en identificar el Código Civil con el derecho común, olvidándose que la intención de los legisladores fue considerarlo como la codificación de un derecho particular.

Geroago, publikatzen denean, 1889an, honela mintzatzen zai-gu Kode Zibila 12. artikuluan:

Las disposiciones de este título (aurreko atalburuaz dihardu) en cuanto determinan los efectos de las leyes y de los Estatutos y las reglas generales para su aplicación, son obligatorias en todas las provincias del reino. También lo serán las disposiciones del Título IV, libro 1.º (ezkontzari buruzkoak).

En lo demás, las provincias y territorios en que subsista derecho foral lo conservarán por ahora en toda su integridad, sin que sufra alteración su actual régimen jurídico, escrito o consuetudinario, por la publicación de este Código, que regirá tan sólo como derecho supletorio en defecto del que lo sea en cada una de sus leyes especiales.

Irudiz Kode Zibilaren formula oso zabala izanik ere zuzenbide foralari begira, formula honen azpian dautzan datuak ezin ditugu kontutan hartzeke utzi. Gure ustez, formula hau hiru aldetatik kontsidera daiteke: a) lehenbizi, sistematikaren aldetik. Formula hau Kode Zibileko aurreko atalburuan kokatzen da eta berak dioskunez Espainia osora hedatzen da. Gainera atalburu honen edukina legeen teoria, pertsonen estatutu pertsonala eta erreala etab. izango dira eta arazo honetan ere kodeek zuzenbide foralak beren formularen menpean jarriko dituzte. b) Edukinaren aldetik, bigarren. Zuzenbide foralen onarpena mugatua izango da, zeren XIX. mendearen amaieran duen egoera kontutan harturik onartzen bait da; beraz, lehen azaldu dugun prozesuan arras laburtua gelditu ondoren. c) Ordezko zuzenbidearen aldetik. Hemen ere formulak bere ondorioa dakar, hots, zuzenbide foralen barnean Kode Zibila sartzea, ordezko zuzenbide bezala. Honela,

zuzenbide foral horien edukin mugatuak erregulatzen ez dituen problemetan Kode Zibila izango da jaun eta nagusi.

Hau honela izanik, XIX. mendearen amaieran, Hego Euskal Herriko eskualdeetako zuzenbide pribatu eta foralak ondoko ezau-garriak aurkezten ditu gure ustez: a) indarrean dago, baina oso murriztua edukinaren aldetik, lege orokorrak batetik eta Kode Zibila bestetik agertu direnez; b) gainera, projektaturiko eranskinetan, bakarrik publikatuko dira lehen foruen bilketetan agertzen ziren erakundeak eta ohiturazko edukina erabat baztertuko da. Eranskin hauek, izenak berak dioskunez, kode bakarraren bidean ematen diren pauso hutsak dira, zuzenbide pribatu foralen desagertze-prozesuko urrats latzak; c) Foruen aplikaziorako erakundeak ez dira esistitzen. Hego Euskal Herriko legegintzarako botereek (Bizkaiko, Gipuzkoako eta Arabako Batzar Nagusiak eta Nafarroako Gorteak) ez dute ez esistentziarik ez botererik. Horrela, berriztatzeko iturbururik eta aplikatzeko tribunalik gabe, zuzenbide hau, kode nazional eta bakarraren aurrean, fosiltzeko arrisku gorrian dago; d) sozio-ekonomiaren aldetik, XIX. mendeak Hego Euskal Herriaren aldaketa dakar. Eta industrializaziorako bidetik doan burgeseria liberalak (Bilbon eta Donostian), askotan Foruen aldekoa izanik ere, kodegintza onartuko du Espainiako merkatuaren batasun juridiko eta ekonomikoa lortzeko. Horrela Foruek kanpotiko erasoak ez-ezik barnekoak ere jasan beharko dituzte: ezaguna da, Bizkaitik burdina ateratzeko debeku forala sistematikoki hausten zela, Bilboko aberastasunaren iturria zen burdina bai Espainiara bai erbestera exportatzen zenean.

III. XX. MENDEA

Eranskinak

Espainiako kode bakarrerako oinarrigintzarako legearen ondorioz, laster hasten dira, eskualde foral guztietan, «Eranskinak» antolatzeko batzorde bereziak osatzen. Bizkaian bat eratuko da Arabako eta Bizkaiko ordezkariekin batera. Gipuzkoa, zuzenbide pribatuzko foru idatzirik ez zuenez, ez zen probintzia foraltzat hartu eta prozesutik at gelditu zen. Nafarroan, aldiz, beste batzorde bat eratu zen honetarako. Bizkaiko eta Nafarroako projekturik inportanteenak 1900ean aurkeztu ziren. Bizkaikoa, haatik, ez zen oso zoriontsua, bertan bilduta bait zegoen Bizkaiko zuzenbide pribatu idatzia, baina ez herriak egunero bizitzen zuena.

Dena dela, proiektu bi hauek ez ziren onartu eta ez ziren «Eranskin» izatera heldu.

Horregatik, Errepublikara etorri zenean, Hego Euskal Herriko zuzenbide pribatuak bere egoeran zirauen, «Eranskin»etan sartu gabe. Baina Errepublikaren etortzearekin batera, zuzenbide pribatuarentzat nobedadeak ere hasten dira. Izan ere, puntu honetan, joera arras diferentea izango du Errepublikako Konstituzioak. Alde batetik, bere 1. artikuluan esaten digunez,

La República constituye un estado integral, compatible con la Autonomía de los Municipios y las Regiones.

Eta geroago, 15. artikuluan:

Corresponde al Estado español la legislación y podrá corresponder a las regiones autónomas la ejecución, en la medida de su capacidad política, a juicio de las Cortes sobre las siguientes materias:

1.º Legislación penal, social, mercantil y procesal y en cuanto a la legislación civil la forma de los matrimonios, la ordenación de los Registros e Hipotecas, las bases de las obligaciones contractuales y la regulación de los Estatutos personal, real y formal para coordinar la aplicación y resolver los conflictos entre las distintas legislaciones civiles de España.

Beraz, azken kompetentzia hauek kenduz gero, eta zeharkako era batetan, legeria zibilari dagozkion beste kompetentziak erregio autonomoei pasatzen zaizkie, legeria zibil forala dutenei behintzat.

Gerraurreko eta gerra osteko saildiak

Badirudi, azalean behintzat, Eranskinen ideia alboratu egin dela, are gehiago 1925ean agertutako Eranskin bakarrak, Aragoakoak, izan zuen kritika ikusirik. Dena dela eta formula honen banean, anitz gauzaren gaineko kompetentzia ematen zaio Estatutuari, zuzenbide zibilaren oinarriak horren eskuetan gelditzen direlarik. Honela, berriro, bidea irekitzen zaio zuzenbide pribatu foralari, baina «irekitasun» hori mugatua da eta, noski, Kode Zibilaren batasuna perilean jarri gabe. Horregatik, Konstituzio hau betetzeko publikatu ziren bi Estatutuetan formula berbera jarraitu zen. Hara zer esaten den Kataluniakoan, 2. artikuluan:

Corresponde a la Generalidad la legislación exclusiva en materia civil, salvo lo dispuesto en el artículo 15, 1 de la Constitución y la administración que le esté plenamente atribuida en este Estatuto.

Euskadikoan ere (Nafarroaz beste hiru probintzietakoan) honako hau irakur daiteke 2. artikuluan:

Corresponde a la competencia del País Vasco, de acuerdo con los artículos 16 y 17 de la Constitución de la República, la legislación exclusiva y la ejecución directa en las materias siguientes: (...) B) Legislación civil en general, incluso en las materias reguladas actualmente por el derecho foral, escrito o consuetudinario, y el Registro Civil. Todo ello con las limitaciones establecidas en el número 1.º del artículo 15 de la Constitución.

Euskadiko kasuan hiru probintzietako zuzenbide forala baka- rrik hartzen da kontutan, eta ez Nafarroakoa. Dena dela, formula hau katalana baino egokiagoa da gure ustez, zeren, zuzenbide idatziaz gainera, kontutan hartzen bait du euskal zuzenbide pribat- uan oso inportantea den zuzenbide ohiturazkoa. Hala ere, zu- zenbide foralak deszentralizaziorako bidean jarri zituzten formula hauek ezin izan ziren inoiz bete, Kataluniakoa izan ezik, gerra zibilaren poderioz, eta praktikan ez zuten aldaketarik ekarri zu- zenbide forelekiko joeran.

Gerra ostean berriro hasten dira zuzenbide foralen proble- mak. Aragoako Eranskina kritikagarria izan bazen askoz kritikaga- rriagoa zen zuzenbide hauen egoera. Horregatik, 1946an, kon- gresu bat ospatu zen Zaragozan gai honi buruz. Kongresuaren ondorioak hauek izan ziren: 1) Zuzenbide foralen errealitatea eta legitimitatea onartzen da, baina zuzenbide nazionalaren parte diren aldetik soilki; 2) eranskinen sistema erabat baztertzen da; 3) azken irtenbide bezala, Zuzenbide Zibilaren «Kode Orokorra» proposatzen da. Haatik, zuzenbide foralen estudio eta konpila- zioak egin beharko dira aldi luze batetan Kode Orokorrari begira.

Argi ikusten denez, planteamendu honen funtsean kode bakar eta nazionalaren ideia dago eta zuzenbide foraletatik Kode Oroko- rrerako probetxagarri diren erakundeak hartzen dira soilki. Ho- nela, behin eta berriro zuzenbide foral honen edukina murrizten ari da.

Bizkaiko eta Nafarroako Konpilazioak

Laster, eta dekretuz izendatutako batzorde batek eginda, Biz- kaiko Konpilazioa agertzen da, 1959ko Ekainaren 30ean hain zuzen. Konpilazioaren hitzaurrean zera esaten da:

La idea que preside esta obra es la de llegar a través de una ordenación y sistemática compilación de la tradición jurídica y del conocimiento, certeza y comunicación de los distintos derechos hispánicos, al estudio y redacción de un Código Civil general... Para encaminar de un modo entrañable y científico hacia la realización e integración de lo nacional...

Bai hitzaurrea bai edukina (oinetxekotasuna, oinordekotasuna, ordeinu-motak, ezkontz erregimena) kontutan harturik, bi gauza nabari daitezke konpilazio honen baitan: 1) Zaragozako Kongresuko politikari jarraitzen zaio, Kongresu horren fruitua da eta Espainiako Kode nazionalaren ildotik doa; 2) edukinaren aldetik ondo azaltzen denez, baserrira eta leinuko ondasunetara norabidatua dago, baserria eta horko bizimodua zaintzeko asmoz.

Hala bada, konklusio gisa zera esan dezakegu: Konpilazioan bertan ez dela agertzen Bizkaian bizirik dagoen zuzenbide osoa eta erakunde batzu, testamentu amankomunatu adibidez, ez di-rela onartzen Kode Zibilaren eraginez. Beraz, legea den aldetik indarrean iraun arren, teknika legislatiboaren aldetik kritikagarria da Konpilazio hau, presaz egin zelako eta funtsezko arazoak konpondu ez zituelako.

Euskal Herriarentzat bigarren pausoa Nafarroako Konpilazioa izango da. Lege Paktatuak ematen zion legegintzarako autonomi apurrari esker, gauzak beste era batera egin ziren Nafarroan eta bertako zuzenbide pribatu forala oreka handiagoz kodetu zen. Dena dela, eta ezaguna den prozesu batetan, «nafartasuna» defendatzen dutenen eskuetan gelditu zen arazo hau eta 1973an publikaturiko Konpilazioan bi puntu hauek ikusten ditugu: 1) Onartzeko sistema. Aurreprojektua egin eta gero, Francok onartu zuen berari 1938 eta 1939ko legeek emandako legegintzarako boteari esker. Beraz, sistema oso berezia erabili zen; 2) edukinaren aldetik, Konpilazio hau Nafarroako klase eta sektore konkretu batzuren emaitza zen, hain zuzen ere nafartasuna eta kontserbadorismoa defendatu zutenen fruitua eta, noski, askotan gehiegizko irtenbideetan jausi ziren beren «nafartasuna» defendatu nahirik.

Honela, Nafarroako zuzenbide pribatua kodetua gelditu zen, baina diferentzia batekin: nafarrek, beren autonomi apurrari esker, Kode Zibileko puntu batzu (adin-nagusitasuna eta emazteen eskubideak, esaterako) Nafarroan era berezian aplikatzea lortuko dute Madrilako konbenio baten bidez.

IV. ESPAINIAKO AZKEN KONSTITUZIOA

1978ko Konstituzioa

Monarkiarekin eta erregimen berriarekin datozkigun berritasunen artean, konstituzio berria dago. 1978an publikatzen da eta zuzenbide pribatuari buruzko formula pittin bat aldatzen du. Honela diosku 149. artikuluan:

El Estado tiene competencia exclusiva sobre las siguientes materias:

(...)

8.º Legislación civil sin perjuicio de la conservación, modificación y desarrollo por las Comunidades Autónomas de los derechos civiles, forales y especiales, allí donde existan. En todo caso, las reglas relativas a la aplicación y eficacia de las normas jurídicas, relaciones jurídico-civiles relativas a las formas de matrimonio, ordenación de los Registros e instrumentos públicos, bases de las obligaciones contractuales, normas para resolver los conflictos de leyes y determinación de las fuentes del Derecho, con respecto, en este último caso, a las normas de derecho foral o especial.

Formula hau Bigarren Errepublikako formularen parean jartzen badugu, alde handirik ez dagoela ikusten dugu. Haatik, nota bi daude hemen, Bigarren Errepublikako formulari hain zehazki agertzen ez zirenak: 1) Alde batetik, indarrean dirauen zuzenbide pribatu forala onartzen da bakarrik («allí donde existan»). Zuzenbide pribatu hau, noski, Konpilazioan agertzen dena izango da. Beste Komunitate Autonomo guztiek zuzenbide zibil orokorra dute. Alde honetatik Gipuzkoako ohiturazko zuzenbide pribatu foralari bidea ixten zaio, idatzi gabe dagoenez. 2) Konstituzioko artikulua horrek («conservación, modificación y desarrollo») konpetentzia ematen dio Komunitate Autonomoari. Beraz, badirudi kode orokorraren ideia baztertu egin dela, Komunitate Autonomoaren eskuan uzten bait da zuzenbide horiek aitzinarazteko ahalmena. Baina formula honen bigarren partean betiko mugak agertzen dira, batez ere Estatuko zuzenbide zibilarekiko harremanak erregulatzen dituzten arauen eta beste konpetentzien artean erreserbak egiten dituenen. Bestalde, oso formula mugagabea da honela dioena: «El Estado tiene competencia exclusiva sobre las siguientes materias: (...) determinación de las fuentes del Derecho, con respecto, en este último caso, a las normas del derecho foral o especial». Beraz, eta kasurako Bizkaiko Konpilazioan

zuzenbide foralaren iturburuen finkapena agertzen ez denez, nori dagokio kompetentzia hori, euskal parlamentuari ala Estatuari?

Euskadiko Estatutua eta Nafarroako Hobekuntz Legea

Konstituzio honen menpean argitara eman diren estatutuen artean, Euskadikoa eta Nafarroakoa interesatzen zaizkigu guri. Beti bezala, banaturik gelditu den Euskal Herri honetan, batasunaren ideia galdu egin da.

Euskadiko Estatutuan, 10. artikuluan, zera esaten zaigu:

Euskal Herriko Komunitate Autonomoak ondoko gaiel dago-kienean kompetentzia eksklusiboa du:

5. Euskal Herria osatzen duten Herrialde Historikoen Zuzenbide Zibil Foral eta bereziaren —idatzia nahiz ohizkoaren— kontserbazio, aldatze eta bilakaera, bai eta beraren indarraren lurralde-barrutiaren finkapena ere.

Hau ikusirik, ondoko ezaugarriak berez ditzakegu formula honetan:

a) «Kontserbazio, aldatze eta bilakaera». Formula oso irekia eta zabala da eta kontutan hartzen badugu Kataluniako eta Galizako Estatutuetan agertzen diren formulak oso antzekoak direla, konklusio gisa ideia hau atera dezakegu: Konstituzioak eta Estatutuek irekitako bideak Konpilazioen joeraren aldaketa suposatzen du. Beraz, legeria zibilaren filosofiaren aldaketa dakar berekin, baita beraren erreforma ere.

b) «Herrialde Historikoren Zuzenbide (...) idatzia nahiz ohizkoaren». Plurala erabiltzen denez («Herrialde Historikoen») eta ohiturazko zuzenbidea ere kontutan hartzen denez, badirudi Gipuzkoaren kasua ezin dela kanpoan utzi euskal Estatutuaren arabera —eta Konstituzioaren kontra. Bestetik, euskal zuzenbide pribatuan ohiturak duen inportantzia onartzen da.

c) «Beraren indarraren lurralde-barrutiaren finkapena». Azken hau, Bizkaian bereziki, garrantzi handiko arazoa da. Izan ere, orain arte izan diren eztabaidak, Bizkaiko zuzenbide foralaren lurraldetasuna finkatzeko, hemendik aurrera, eta formula honek dioskunez, Euskal Herriko Komunitate Autonomoaren eskuetan gelditzen da.

Nafarroako Hobekuntz Legearen aurreprojetuan honela esaten da:

Art. 48. 1. Navarra tiene competencia exclusiva en materia de Derecho Civil Foral.

2. La conservación, modificación y desarrollo de la vigente Compilación del Derecho Civil Foral o Fuero Nuevo de Navarra se llevará a cabo en su caso mediante ley foral.

Formula hau, Euskadiko Estatutukoaren antzekoa izanik, kasu bietan legeria foral hauek aplikatzeko beharrezko diren Tribuna- len kompetentziekin osatzen da. Euskadiri dagokionez,

Euskal Herriko jurisdikzio organoen kompetentzia ondoko haue- tara hedatzen da: a) Zibil mailan instantzia eta gradu guztie- tara, Euskadiko Zuzenbide Zibil Foralaren gaietan kasazio eta berrikusketazko errekurtsuok barne direlarik (14. art.).

Eta Nafarroan,

La competencia de los órganos jurisdiccionales radicados en Navarra se extiende: A) En el orden civil a todas las ins- tancias y grados, incluidos los recursos de casación y re- visión en las materias de Derecho Civil Foral de Navarra (Art. 61).

Honela, eta teorikoki behintzat, zuzenbide pribatu foral honen iturburuak eta erakunde aplikatzaileak bertokoen eskuetan geldi- tzen dira. Honi eransten badiogu, Euskadik eta Nafarroak arazo honen gainean duten legegintzarako boterea, egungo legeria zibil eta foralaren egoera azalduta dago.

Baina, zoritxarrez, egoera hau, teorian hain ona izanik, prak- tikan ez da hain gozoa. Ikus ditzagun jarraian, legeria foral eta pribatu honen gainean jokatzeko ari diren faktoreak, ondoko gogoe- tekin amaitzeko.

V. ETORKIZUNARI BEGIRA

Euskadik eta Nafarroak legeria zibilar buruz duten ahalmena zabala izanik ere, ez ditu konpontzen zuzenbide foral horiek plan- teatzen dituzten problema guztiak. Hemen parte-hartzen duten faktoreak hauek dira:

1. Espainiako Kode orokor eta nazionalera bideratuak gau- de, eta ideia hori ez da inola ere desagertu. Gainera, nazioarteko zuzenbide pribatuan dauzkagun joera unformatzaileak ikusirik (hala nola, ondasunen trafikoa, merkatal zuzenbidean etab.), arlo horiek zuzenbide foralarentzat erabat galdurik daudela esan de- zakegu.

2. Espainiako Konstituzioak irekitako bidea arrisku gorrian dago, legegintzarako autonomiari dagokionez, LOAPAren onarpe- naren ondorioz. Lege honek, funtsean, bere lehenengo bost arti-

kuluetan Estatuaren kontrola suposatzen du, Komunitate Autonomoen kompetentzia eksklusiboak ere barne direlarik.

3. Gainera, eta zehazkiago, zuzenbide foral honen mugatasunek, edukinaren nahiz lurraldetasunaren aldetikoez, berorren hedadura gutxitzen dute. Horretaz gain, gizarte baserritar bati lotua dagoen aldetik, zuzenbide foral honek ez ditu sartzen bere baitan Espainian eta Europan gertatzen ari diren aldakuntza juridikoak. Honela, esaterako, Espainiako azken Kode Zibileko aldaketak eta bereziki ezkontz erregimenari buruzkoak ez dira onartu Bizkaian, eta horko herrialde foraletan ezin alda daiteke ezkontzako ondare-erregimena, senar-emazteen ondasunen separazioa ailegatzeko. Horrela, herrialde foraletan bizi diren separatu eta dibortziatu askori beren egoera erregulartzeko bidea hersten zaie.

Horregatik, eta konklusio gisa, Euskadiko Estatutuak eta Nafarroako Foruaren Hobekuntzak ematen duten ahalmena desarrollatzeko hauxe eskatuko genieke Euskadiko (hemen zerbait eginda dagoelakoan gaude) eta Nafarroako parlamentuei: era dezatela lehenbailehen bakoitzak bere batzordea zuzenbide pribatu foralaren kontserbazio, aldatze eta bilakaerarako, batzorde horiek, zeinek bere parlamentuaren aurrean, beren proiektuak aurkez ditzaten. Proiektu hauek, ordea, egiazkoak izan behar dute, betidaniko euskal zuzenbide pribatu forala beren baitan dararamatenak, zuzenbide bizian oinarrituak eta beharrezko estudio eta azterketak egin ondoren burutuak; horrela helduko da euskal zuzenbide pribatua, Nafarroakoa nahiz beste hiru probintzietakoa, egun ohitura den maila juridikora.

A. U.